

ALTERNATIVNO TRGOVANJE IZMEĐU POTREBE I RAZONODE

ALEKSANDRA MURAJ
Zavod za istraživanje folklor
41000 Zagreb
Kralja Zvonimira 17

UDK 39:381.14
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 10.IX.1990.
Prihvaćeno 19.XII.1990.

Kao jedno od očitovanja kompleksnog fenomena alternativnog, izvannormativnog trgovanja opisan je sajam rabljene robe i rabljenih automobila koji se tjedno održava na jugoistočnoj periferiji Zagreba, u Jakuševcu. Za doživljaj, opis i analizu tog samosvojnog i dinamičnog zbivanja–mješavini dopuštenog s nedopuštenim, zbiljskog s obmanjivanjem, istančane marketinške reakcije s iskonskom radošću trgovanja – korišteni su dijelovi doslovnih kazivanja što ih je među sudionicima sajma autorica magnetofonom zabilježila u proljeće 1990. Rasporedom građe u članku nastojalo se obuhvatiti široku lepežu motivacija pojedinaca za sudjelovanje na sajmu, u rasponu od puke rasonode s jedne strane do najpreče egzistencije s druge.

Kada su Hrvatsko etnološko društvo i Zavod za istraživanje folklor najavili održavanje znanstvenog skupa o temi »Suvremena kriza i promjene iz etnološke perspektive« osjetila sam se ponukanom da osvjetlim jednu pojavu iz našeg suvremenog života s kojom se svi kad–tad susrećemo: s pojavom koju sam nazvala alternativnim trgovanjem. Nema nikakve dvojbe da je alternativno trgovanje izuzetno kompleksni fenomen raznolika sadržaja i mnogobrojnih, često jedva predvidivih formi. Motivacije pojedinca za sudjelovanje u njemu predstavlja im široku lepežu čiji je raspon omeđen s jedne strane najprečom egzistencijom, golom potrebom preživljavanja, a s druge pukom rasonodom.

Tema je, dakle, vrlo široka a moje istraživanje još u početnoj fazi. Stoga će ovom prilikom biti riječ samo o jednom od mnogobrojnih očitovanja alternativnog trgovanja: o tjednom sajmu rabljene robe i rabljenih automobila koji se održava na jugoistočnom rubu Zagreba, lokalitetu Jakuševac, donedavno i lokalitetu Hrelić. S napomenom da se ovdje objelodanjuje tek prethodni ishod istraživanja.

Kao uvod u to raznoliko zbivanje citirat ću dijelove nekih doslovnih kazivanja što sam ih nedavno zabilježila među sudionicima sajma (mgf.2184/1990. Dokumentacija ZIF–a).

Primjer prvi dio je kazivanja šezdesetogodišnjeg muškarca kojeg sam zatekla u ulozu kupca: »Ja dođem malo ovako ko na izlet. Pa čujete, pa nešto ovak što čovjek ne može kupiti, pa kupi ovde... Jedno s drugim: malo na čisti zrak, malo viditi ljude. I vidite svašta. Tu možete zbilja puno viditi.«

Primjer drugi je iz kazivanja sedamdesettrogodišnje umirovljene radnice, zabilježen pred njenom tezgom improviziranom na tlu: »Dolazim na sajam. Malo rasonode. Kući sam stalno unutra, pa onda toliko da čovek malo prođe na zrak... Imam društvo, ne idem sama. Mi smo kolegice, pa onda uvijek skupa.«

Primjer treći posredno je kazivanje mlade žene: »Moja pokojna teta, ona je svaki dan kad je Hrelić radio – od ujutro od pet do popodne do tri – bila na sajmu. Ona je prodavala stvari za dinar jer to nije bilo financijski, mislim, da ona nešto zaradi. Nego jednostavno ona je imala svoje društvo, njoj je na sajmu bilo veselo i ona bez toga nije mogla biti. Stara rođena Zagrepčanka je bila. Ali kad je bila u penziji ona je počela hodati po sajmovima... Svoje društvo je imala. To vam je jako veselo bilo. To se pjevalo. I muzike je bilo.«

I najzad primjer su četvrti riječi mlade djevojke, studentice, koja je na sajmu prodavala, ali i kupovala, a usput i spremala ispite: »Svaki taj izlet na Hrelić je u stvari jedna cijela dogodovština. Jer svaki moj Hrelić – kad bi došla doma – je bila jedna nova priča... Išla sam kao prodavač. Ja sam sva sretna da ja jedan dan prodajem.«

Sajam, kao oblik trgovanja na otvorenom, fenomen je dugoga povijesnoga trajanja, globalne raširenosti i žilave opstojnosti. U medijevalnoj Evropi sajmovi su nastali ili u hodočasničkim mjestima – u Francuskoj se, primjerice, spominju već u 9. stoljeću – ili pak na prometno pogodnim lokalitetima (VIPS 8,1976:3827; 10,1977:4779–4780). Sajmišno je pravo bilo u srednjem vijeku smatrano jednom od najvažnijih povlastica gradova. Zagreb je takvu povlasticu stekao u 13. stoljeću. Zlatnom bulom iz 1242. kralj Bela IV odredio je da se u varošu, uz svakodnevni trg, održava ponedjeljkom i četvrtikom i svečani trg. A samo nekoliko godina kasnije, 1256, gradska je općina stekla pravo i na održavanje velikoga godišnjega Markova sajma, koji je na središnjem trgu u Gradecu trajao punih 14 dana. Trgovačka povijest Zagreba poznaje od 14. st. Margaretski sajam, priređivan podno tadašnjih gradskih bedema uz crkvicu sv. Margarete (na mjestu današnje crkve sv. Preobraženja), a od 17. st. i čuveni sajam o blagdanu Sv. Stjepana Kralja. Kraljevo se također održavalo u podgrađu, uz vrelo Manduševac na tadašnjem sajmišnom trgu Harmici (današnjem Trgu Republike) (Kampuš i Karaman, 1975).

No, na zagrebačkim se sajmovima nije samo trgovalo već i zabavljalo. Saznajemo to iz prosvjeda biskupa Kažotića s početka 14. st. On se tuži na svoje sugrađane da se tom prilikom opijaju, tuku, ružne pjesme pjevaju i vode kolo u kojem vragometno plašu. Ali za našu temu važnija je jedna druga činjenica: sajmišno je trgovanje imalo svoje norme kojih su se sudionici morali pridržavati. Među ostalim na nekadašnjim zagrebačkim sajmovima nije bila dozvoljena preprodaja. Povjesničari Kampuš i Karaman o tome pišu ovako: »Prema odredbama iz god. 1425. nijedna piljarica nije smjela prije podne kupiti izloženu robu radi preprodaje. A ni domaći ljudi ni stranci nisu smjeli prije podne radi preprodaje kupovati zob, sijeno ili žito... Čak ni trgovci ni krojači nisu smjeli prije podne kupovati platno radi preprodaje. Onima koji se nisu pridržavali tih odredbi prisežnici su zaplijenili kupljenu robu.« (isto, 1975:40)

Ovu sam činjenicu izdvojila iz bogate zagrebačke sajmišne tradicije da bih istakla alternativni značaj jakuševačkog sajma koji se sastoji u izvannormativnosti trgovanja. Na njemu, naime, dobrim dijelom prevladava preprodaja. Ondje jedva da ima nekih pravila ponašanja, a kamoli utvrđenih odredaba i kaznenih sankcija. U odnosu pak na suvremene oblike i norme trgovanja za ovakav je sajam

karakteristično da nema fiksnih cijena; vrijedi samo opće načelo da cijene moraju biti znatno niže od onih u trgovinama. Prodavači nerado ili ne sasvim istinito govore o porijeklu svoje robe. Asortiman pojedinačno-prodavača nepredvidivih je kombinacija. U odnosu pak na seoske sajmove ovdje izostaju javna ritualna ponašanja oko prodaje (ona poznata, gotovo obredna, pogađanja u prisustvu većeg broja ljudi). (Supek-Zupan, 1985) Na Jakuševcu se, naprotiv, kupoprodaju nastoji sklopiti brzo i bez mnogo svjedoka. I najzad i prodavači i kupci toga sajma ne iskazuju baš rado svoj identitet.

Spomenimo nekoliko osnovnih činjenica o funkcioniranju tog zbivanja. Jakuševački se sajam održava dva puta u tjednu regularno, te jednom neregularno. Na centralnom prostoru sajmišta, opremljenom i provizornim ugostiteljskim objektima, srijedom se prije podne trguje rabljenom robom, a nedjeljom prije podne automobilima. Međutim, nedjeljom se uz automobile na perifernom prostoru sajmišta, kao spontani dodatak, održava i robni sajam. Neku vrstu upravljanja sajmom kao i ubiranje sajmišne takse provode zagrebačke komunalne organizacije. Tada je za prijevoz sudionika osigurana i autobusna linija, doduše s posebnom tarifom. Utorkom poslije podne održava se tzv. divlji sajam. Njime nitko ne upravlja, od prodavača se ne naplaćuje nikakva sajamnina, ne postoji ni autobusni prijevoz.

Sajmištu se, međutim, može prići i tramvajem, no tada treba dosta veliku udaljenost od tramvajske stanice do sajmišta prijeći pješice, stazom po savskom nasipu. Budući da mnogi posjetioци upravo tim putem dolaze na sajam i staza na nasipu je zaživjela kao prodajni prostor, svojevrsna alternativa alternative. Na njemu prodavači ni u jednoj prilici ne plaćaju sajmišnu taksu.

Automobilima se na Jakuševcu trguje punih dvadeset godina. Unatoč sezonskim oscilacijama na prodaji bude i do 3500 vozila. Zbog toga potencijalni prodavači, da bi uopće ušli na sajam, moraju prispjeti veoma rano. Neki su tu već u četiri i po jutro. Nepisano je pravilo da se vozila svrstavaju prema kategorijama. Jednu stranu sajmišta zauzimaju ona skromnija – do 1000 kubika, a na drugoj su ona veća i luksuznija. Znak je sadašnjeg trenutka da se na sajmu sve više pojavljuju najluksuznija kola: mercedesi, BMW-i, kabrioleti. Drugi je znak sadašnjih privrednih tokova da neprestano raste ponuda kamiona. Kako se obujam investicijskih radova smanjuje, tako se već tjedno nudi 150 do 200 kamiona, a mnoge od njih vlasnici – umjesto prodaje za novac – mijenjaju za osobni automobil. Značajka je automobilskog sajma da su cijene izražene isključivo u njemačkim markama i najčešće ih prodavači, zajedno s ostalim relevantnim podacima, istaknu ispisane na papiru na prednjem staklu.

Od dolaska na sajam pa približno do deset sati pripremno je vrijeme u kojem i prodavači i kupci obilaze sajam ili se krijepe jelom i pićem u ugostiteljskim barakama i šatorima. Znalcima je poznato da se prava trgovina zbiva između 10 i 12 h. Približno oko 10% izloženih automobila za jednoga sajmenog dana promijeni vlasnika. Osim – nazovimo ih tako – običnih kupaca i prodavača, sajmom kruži i poseban soj profesionalaca-preprodavača. Većinom su to automehaničari (zvanjem ili hobijem). Oni će odmah uočiti kad netko – bilo pritisnut hitnom potrebom, bilo zbog toga što se sam ne želi previše time opterećivati – jeftino prodaje. Takav će

automobil istoga trena kupiti, tokom tjedna ga dotjerati (pritom je osobito važan blještavi vanjski izgled) i najvjerovatnije jedne od idućih nedjelja prodati, uz određenu dobit. Jednom mom sugovorniku koji svih dvadeset godina posjećuje automobilski sajam takva je djelatnost osnovni izvor egzistencije.

Osobitost je nedjeljnog sajma što je uz prodavače i potencijalne kupce prisutno i veoma mnogo »platonskih« gledalaca. Po procjeni upravitelja sajma na jakuševačkoj se ledini nedjeljom skupi 15 do 20 tisuća ljudi. Što će reći da je ne baš zanemarivom broju naših, u prvom redu muških, sugrađana razgledavanje jakuševačkog sajma sadržaj kojim ispunjavaju slobodno prijepodne, redovna nedjeljna razonoda. »Čekam da mi žena skuha ručak a dotle nemam šta raditi doma. Neću da smetam. A da mi ne bi uvalila usisač ili metlu u ruku, onda ja pobjegnem na sajam« povjerio mi je jedan posjetilac. Dodajmo tome i riječi člana Društva prijatelja Zagreba, koji je za novine izjavio: »Nije Jakuševac samo sajam nego i dio zagrebačke tradicije. Dolazim ovamo svake nedjelje. (»Večernji list«, 25.5.1990.)

Trgovinu vozilima dopunjava i ponuda automobilskih dijelova. No, nisu to samo – kako bi se očekivalo – rabljeni dijelovi. Automehaničar koji se tu redovito snabdjeva rekao je: »Ima ih i potpuno novih, koji se prodaju daleko jeftinije nego što ih prodaju u dućanima. Kako ljudi dolaze do njih, to vam ne znam ni ja. Vjerojatno ne legalno.« Jest, nelegalnost dijela ponuđene robe jedan je od konstitutivnih činilaca toga trgovanja. I ne samo robe. Neposredno prije donošenja mjera Saveznog izvršnog vijeća krajem 1989. o konvertibilnosti domaće valute, dok je još snažno cvjetala crna devizna burza, na jakuševačkom je sajmu – prema novinskoj vijesti – jednom zlosretnom kupcu prodano 14 tisuća krivotvorenih njemačkih maraka. (»Vjesnik«, 18.12.1989.)

Sajam rabljene robe srijedom, kao i onaj »divlji« utorkom, svojim nazivom ne odgovara posve stvarnosti. Prema procjeni naplatitelja sajamnine u sveukupnoj je ponudi 50% tzv. »stare krame«, dok drugih 50% predstavlja nova, mahom švercana roba. Budući da sam iz istog izvora saznala kako su od približno tisuću prodavača što srijedom plate sajamsku taksu gotovo 70% stalni sudionici sajma, zapitala sam se: tko su ti ljudi? Jer – pretpostavila sam – ako netko tri pa i četiri puta tjedno (odlazi li i četvrtkom u nedaleke Sesevete) provodi pola dana na sajmu, onda to već postaje njegov stalni način života.

Pokušala sam izraditi neku vrstu orijentacione klasifikacije. Po njoj bi jednu skupinu sačinjavali prodavači koji su stalno zaposleni, ali pretežno u radničkim zanimanjima, pa svoje imovinske prilike popravljaju sitnim švercom. Njima najviše pogoduje što se utorkom trguje poslije podne. To su ljudi mlađe i srednje dobi koji u Trstu ili Istanbulu nabavljaju modnu odjeću, mahom trenirke, pamučne majice, rublje. Mladi muškarac koji je nudio robu turske provenijencije, kaže: »Idem s vlakom. Ja radim na željeznici pa imam besplatno. I onda u vlaku me carina ne gleda tako baš sumnjivo. Do Istambula četrdeset sati. Al sam zaradio prošli tjedan hiljadu maraka. Znači, plaću za par dana. Sad, ne mora biti da svako tako prođe. To se meni jednom desilo.«

Osim odjevnih predmeta u ovoj se grupi sitnih švercera nudi i tehnička roba: akustički i video-aparati, telefoni, posuđe od nerđajućeg čelika, mikrovalne pećnice i sl. Kako je jedno od svojstava jakuševačkog sajma vrlo brzo marketinško reagiranje, u posljednje se vrijeme pojavljuju kozmetički, pa čak i prehrambeni artikli nabavljeni u Austriji.

Poznato je, sajmišnog trgovanja nigdje nema bez Roma, pa tako ni na Jakuševcu. No, i među njima ima razlike. Najbliže su tradicionalnoj predodžbi romskih zanimanja one starije žene koje se zatiče kraj povelikih hrpa stare odjeće i krpa. Pomno čuvaju svoj identitet, pa će vrlo grubo reagirati želi li ih se fotografirati. Mlade Romkinje kruže sajmom nudeći igraće karte, lančice, satove, a njihovi mladići žilete, kišobrane, upaljače. Očito je da se svi služe jednim izvorom nabave jer povremeno neki artikli nestanu – vjerojatno uslijed nenadanog puknuća švacerskog lanca – da bi se nakon nekog vremena opet u obilju pojavili. Drugi su sloj te grupe – uvjetno ih nazivam angrosistima – prodavači jeans odjeće. Oni su opremljeni pravim montažnim štandovima za izlaganje robe i zauzimaju centralno sajmišno mjesto. Stječe se dojam da su to dobro organizirani klanovi tvrdih trgovaca, opreznih i nepovjerljivih, koji ne dozvoljavaju gotovo nikakav kontakt s nepoznatim istraživačem.

Rekosmo već da ovim sajmom vlada preprodaja, pa se osim tekstilne ili tehničke robe nude i etnografski predmeti: preslice i kolovrati, kolijevke, keramičko posuđe što je nekada bilo obaveznim inventarom seoskih domova. Sajmar »Brko«, koji je sa svojim auto-kombijem na određenom mjestu svakog sajmenog dana, svoju je robu popabirčio po selima zagrebačke okolice, iako mu je često namjena tih predmeta nepoznata. Upitan isplati li mu se taj posao, odgovorio je: »Mora se nekako za kruha i mlijeka zaraditi«, a tu sam formulu u više navrata čula od prodavača.

Jednu skupinu stalnih sudionika sajma čine i razni obrtnici ili njihovi posrednici. Oni stižu svojim automobilima, robu izlažu na primjerenim štandovima i reklamiraju je čak vlastitim razglasom.

Jakuševački sajam ima i svoj internacionalni segment kojega sačinjavaju većim dijelom prodavači iz Poljske, a manjim iz Rumunjske, Češko-Slovačke i Sovjetskog Saveza. Pritom je zanimljivo da su ponajprije dolazili poljski turisti, koji bi na kraju svoga odmora u Jugoslaviji nastojali prodati vlastitu kemping-opremu. Poslije su počeli donositi i novu robu, većinom talijanskog porijekla, koju bi utorkom poslije podne od njih otkupili Romi (mada ne samo Romi) da bi je u srijedu preprodali. Sada su to – prema izjavi naplatitelja sajamnine – pravi šverceri koji neprestano kruže između Poljske, Austrije, Italije i Jugoslavije. Uglavnom su skupljeni svi zajedno na jednom dijelu sajma, izlažući na automobilima tehničku, tekstilnu, kozmetičku robu, nakit i krzna. Oprezni su i veoma zatvoreni, te odmah prekidaju svaki kontakt izvan kupoprodajnog razgovora.

No, vratimo se našim sugrađanima. Među njima zateći ćemo skupinu stalnih sudionika koji prodajom vlastitih i poklonjenih rabljenih stvari doista osiguravaju životnu egzistenciju. Njih ćemo najčešće zateći kako dolaze tramvajem vukući svoje

torbe i kako robu rasprostiru na tlu savskoga nasipa jer tamo ne moraju platiti »placovinu.« »Ja sam prije davala tu robu Crvenom križu« – tumačila je svoj stalni boravak na sajmu četrdesetpetogodišnja žena. »A šta mi je Crveni križ dao? Ništa. Oni su tu istu robu davali Ciganima, onda su je Cigani na sajmište nosili. Onda mislim, onda ću ja isto. Nikome nije dinar suvišan, znate kak je. Plaća mi je nikakva. A šta god tu zaradim nije mi zgorega. Radim u školi jednoj, čistačica. Radnička plaća. Mizerno. Ipak neki dinar (sa sajma, op.a.) donesete.«

Na nasipu ćemo susresti i predstavnike naših manje uspješnih »gastarbajtera«, pretežno starije životne dobi. Primjerice, ženu koja je zaradujući u Njemačkoj kao šankerica i čistačica javnih toaleta svoje teško stečene marke pretvarala u odjevne prdmete što ih sada rasprodaje. Ili radnika koji je rubljima, zaradenima na gradilištima Sočija i Moskve nabavljao tehničku robu.

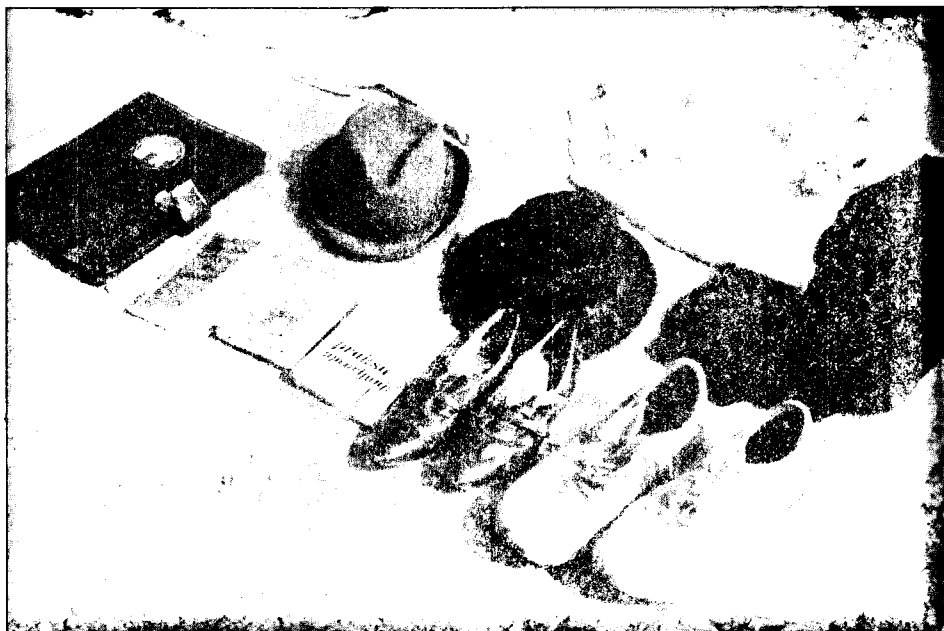
U skupini ljudi koje je na sajmište dotjerala nužda ima i predstavnika mlade generacije. Obrazloženje dolasku dvadesetogodišnjeg mladića glasi ovako: »Došao sam čisto jer mi trebaju novci. Pod hitno želim skupit novac. I, evo, vidite stvari su stvarno kvalitetne. Ja držim do njih. Ja se teško rastajem od njih. Ali, evo, treba mi novac... Nemam iskustva baš kod trgovine al sam uvjeren da ću ovaj aparat« – riječ je naime o fotoaparatu – »prodati jer me već dosta ljudi pitalo za to.«

Tog mladića možemo svrstati u onu skupinu već spomenutih tridesetak posto promjenljivih sudionika sajma što se pojave samo ponekad. U njihovoj se ponudi mogu zateći doista najrazličitije stvari. Raspon seže od prastarih i suvremenih kućnih strojeva i uređaja, pribora za sve moguće sportove, preko dječjih igračaka, numizmatičkih zbirki, predmeta trivijalnih umjetnosti, kolekcija dugmadi, petparačkih romana do erotskih pomagala. Fascinanatan kaleidoskop stvari izložen na travi ili šljunku jakuševačkih ledina, je – htjeli mi to priznati ili ne – materijalni znak življenja ljudi druge polovine dvadesetog stoljeća. A iza tih improviziranih tezgi što plijene pažnju mnogobrojnih kupaca stoje, sjede ili čuče naši sugrađani od one vrste ljudi što se ne da obeshrabriti, što se žilavo odupire nedaćama. O tome, uostalom, svjedoči sedamdesetogodišnja starica; »Čujte, ja sam trideset godina bila u braku. I ostavil me muž i našel drugu... imam pedeset milijona alimentacije, starih pedeset milijona. Nikako drukčije nisam mogla doći do kruha nego na taj način kaj sam te stare stvarčice. Imam prijatelje, pa kad netko nešto treba, dâ. I ja to sama, na svojim ledima. Dve taške i na svojim ledima. I od toga živim. Dodem svake srede. Ako je lepo vreme, i utorak popodne. I četvrtak idem dole u Sesevete... Ako nekaj prodaš, prodaš... Čujte, to nije tragično. On je mislil da bum negdi za vuglom ležala... Al ja sam gledala sudbini u oči i primila sam se onoga čega sam se mogla. Bila sam prestara, nameseliti se više nisam mogla. Onda mi preostaje samo to.«

Uz miris kotlovine, uz buku raznih muzika što trešte iz izloženih kazetofona, uz draž hazarda skupine igrača s tri karte ili kutije šibica, s reklamiranjem »čistoga hrvatskoga zraka« što se prodaje u limenkama, odvija se jedno samosvojno, dinamično zbivanje na rubu milijunskoga grada. U svojoj mješavini dopuštenoga s nedopuštenim, zbiljskoga s obmanjivanjem, istančanog marketinškog reagiranja i iskonske radosti trgovanja, na svoj je način jakuševački sajam sublimirani iskaz vremena u kojem živimo. Stoga se u njemu prelama i prepoznaje i tzv. društvena

kriza koju ovog časa preživljavamo u Jugoslaviji (a što je bio neposredni povod da se ovom temom i pozabavimo).

No, ako si postavimo pitanje da li je izvannormativno trgovanje posljedica društvene krize, odgovor nije – ili nije u potpunosti – afirmativan. Sklonija bih bila zaključku da je ono posljedicom krize pojedinca. Entitet alternativnog trgovanja odredila bih stoga kao način kojim pojedinac nastoji prebroditi trenutačne ili trajne neprilike što su ga u životu snašle. Ili, slikovitije rečeno, staza je to *m a l o g* čovjeka kojom kroči mimo uhodanih putova *v e l i k i h* društvenih sustava, iskazujući pritom manju ili veću količinu nepokoravajućeg duha, snalažljivosti i odvažnosti.



LITERATURA

Kampuš, Ivan, i Karaman, Igor: *Tisućljetni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb 1975.

Supek-Zupan, Olga: Ritualni aspekti sajmova, u: *Dani hvarskog kazališta – Srednjovjekovana i folklorna drama i kazalište*, Književni krug, Split 1985, str. 348–357.

VIPS, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv. 1 – 18. Otokar Keršovani, Rijeka 1974–1979.

ALTERNATIVE TRADE BETWEEN NEED AND LEISURE

Summary

The author considers alternative trade as a complex phenomenon with diverse content and numerous forms. She treats here only one of its manifestations, namely a fair of second-hand goods and cars, which takes place once a week on the South-eastern periphery of Zagreb, in Jakuševac. The author briefly traces the tradition of fair trade in Zagreb, which has continued since the 13th century. The importance of the fair in Jakuševac – its non-normative character – is emphasized in contradistinction to medieval and modern – urban and rural – characteristics of fairs.

For the experience, description and analysis of that specific and dynamic happening on the edge of a big city, which is a mixture of legal and illegal elements, of reality and illusion, of subtle trading acts and primeval joy of trade, the author used participants' accounts. They were recorded in the spring of 1990. The author organized the data in such a way to present a wide range of motivations of individuals who participate in selling and buying. Motivations range from mere entertainment on the one end, to sheer necessity for survival on the other. Taking the fair of that type to be a sublimated account of the time in which we live, the author thinks that in its offer she can recognize the social crisis which struck Yugoslavia in 1990. However, the author does not consider alternative trade to be a crisis of society, but a crisis of individuals. Consequently, non-normative trade is defined as a way by which an individual attempts to overcome the afflictions which have come upon him. Picturesquely, it is path of a small man who bypasses normal paths of big social systems.